
SOSYAL ADALET VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Aydın BAŞBUĞ*

1- SOSYAL ADALET KAVRAMI ETRAFINDAKİ GELİŞME

Sosyal bilimlerde, soyut kavramlar üzerinde herkesin kabul edebileceği bir tanımlama veya izaha ulaşmak mümkün değildir. Adalet de düşünce tarihi boyunca bütün sosyal tartışmaları meşgul eden bir konu olmuştur. Adaletten ne anlaşılması gerektiği ve nasıl olması gerektiği bu tartışmaların merkezindedir.

Adalet kavramının felsefi temelleri üzerine ilk ciddi değerlendirme yapan kişi olarak Aristo kabul edilir. Hatta sosyal adalet kavramının düşünsel temelleri de ona dayandırılmaktadır. Bu kanaate yaygın olmakla birlikte, modern anlamıyla sosyal adalet kuramı dikkate alındığında bu yargıyı ihtiyatla kabul etmek gereklidir. Sosyal adalet düşüncesinin tarihsel araka planını Aristo'ya dayandırmanın nedeni olarak, Aristo'ya göre adalet teriminin, her türlü ahlaki erdemi içeren toplumsal karakterli¹ olmasını aramak gerekmektedir.

Aristo'ya göre adalet, dağıtıcı adalet ve düzeltici adalet olarak ikiye temel ayrıma tabi tutulmaktadır. Dağıtılması gereken bir kazancı, kişiler arasında bunların değerleri arasındaki orana eşit olan bir oranda dağıtmak²

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Çalışma Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Ross, David (çev. Ahmet Arslan, İhsan Oktay Anar, Özcan (Yalçın) Kavasoglu, Zerrin Kurtoğlu); Aristoteles, Kabalcı yayınevi, İstanbul 1993, s.245. Erdemin meydana gelmesi bakımından yasa tarafından sağlanan eğitimin önemli bir yeri bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Gürkan, Ülker, Sosyal Adalet, Adalet Kavramı (Ed. Adnan Güriz), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2001, s. 115.

² Ross, s. 245-246.

dağıtıcı adalettir. Ancak kişiler arasındaki bu değer, farklı durumlarda farklı biçimlerde ele alınır. Demokrasilerde bu ölçü özgürlüktür. Bütün özgür insanlar eşit sayılır. Oligarşide ölçü varlıklı veya doğuştan soylu olmaktır. Aristokrasideki değer ise erdemdir. A ve B arasında adaletin dağıtımına esas alınan ve bunların değerleri arasındaki eşit olan oran C:D ise;

$A:B=C:D$ ise,

$A:C=B:D'$ dir.

Bu durumda $A+C:B+D=A:B'$ dir.

Yani, eğer C, A'ya ve D, B'ye verilirse tarafların durumu, dağıtımdan önceki durum ile oransal olarak aynı olacak ve adalet yerine gelecektir³. Böylece Adalet, A'ya kendi payından daha fazlasını vermekle B'ye kendi payından daha fazlasını verme arasındaki bir orta değerdir.

Düzeltilici Adalet, kişinin iradi ve iradi dışı davranışlarına yöneliktir. Her iki durumda da haksızlık bir kişiye yapılmış sayılır ve adaletin görevi zarara uğrayan bu kişinin zararını gidermektir.

Düzeltilici adalet aritmetik orantıya göre işlerken, dağıtıcı adalet geometrik orantıya dayanmaktadır. Dağıtıcı adalet, kişilerin aritmetik değerlendirmesini yapmadan onları eşit görerek aynı değerde bir orana tabi tutar. Düzeltilici adalet ise, haksızlığa uğrayan mağdurun aritmetik zararını ölçü değeri olarak almaktadır⁴.

Dağıtıcı adalet, devletin vatandaşlar arasında zenginliğin dağıtıldığı bir ortamda anlamlıdır. Dolayısıyla Aristo'nun dağıtıcı adalet kavramını, günümüz sosyal adalet kavramı ile karşılaştırıldığında, bu niteliği göz ardı edilmemelidir. Eski Yunan devletlerinde vatandaş bir vergi mükellefi değil, daha çok bir hissedar gibidir. Kamu arazisi onlar arasında bölünür, unvanlar dağıtılır. Vatandaşlar, ortaklık işlerine yaptıkları yatırımlar oranında dağıtılmaktadır.

Ancak gerek dağıtıcı adalet gerek düzeltilici adalet kavramı, kişi davranışına yöneliktir. O nedenle dağıtıcı adalet kavramını, sosyal adalet kavramı ile özdeşleştirmek güçtür. Dağıtıcı adalet de kişilere yönelik olarak, onurun soyluluk, erdem esasına göre dağıtımında oranlılığı öngören ve dağıtıcıya hitap eden bir ölçüdür. Oysa sosyal adalet, toplumun kendisine yönelik bir değerlendirme ve toplumun yeniden yapılandırılmasına yönelik bir ölçüdür. Sosyal adalet kavramı üzerindeki tartışmaları öncelikle sanayi devrimi öncesine götürmemek gerekmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte,

³ Ross, s. 246.

⁴ Ross, s. 247.

sanayi toplumunun yapısal sorunlarına yönelik sosyal düşünce akımlarının ortaya çıkması ile birlikte sosyal adalet kavramı aranmalıdır.

Sanayi devrimi öncesi toplumsal yapıya yönelik ütöpik değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu ütöpik eserlerde mevcut toplumsal yapıdan duyulan bir hoşnutsuzluk vardır. Aslında hayali toplumda geçtiği varsayılan maceralar, hayali mekan ve kahramanlar, olması gereken toplumsal yapılanmayı yansıtmaktadır. Ancak bu ütöpik eserlerden⁵ hareketle sosyal adalet teriminin kavramsal boyutunu ortaya koymak da güçtür. Sosyal adalet kavramı, 20. yüzyıl ürünü olarak özellikle çoğulcu demokratik toplumların dayanağı, amacı ve itici gücü olarak karşımıza çıkmaktadır⁶.

Sosyal adalet, Fransız devriminin ortaya çıkardığı insan hakları kavramının eksik yönü olan sosyal ve ekonomik haklarla ilişkilidir. Ancak sosyal adalet, sosyal ve ekonomik hakları aşan bir niteliğe sahiptir. Sosyal ve ekonomik haklar, bireysel eksenli olup, kişiye devlete karşı yöneltebileceği talep hakkını vermektedir. Oysa sosyal adalet, bireysel hakların sosyal boyutunu tamamlayan niteliğinden ziyade topluma ve siyasal gücün kullanılmasına yönelik bir orantılılığı ifade etmektedir.

Bununla beraber, bireysel haklar ve hukuk devleti ile sosyal devlet arasında bir tamamlayıcılık, öncelik-sonralık ilişkisi bulunmaktadır. Fransız devriminin siyasal sonuçları ve sonrası gelişen sanayi toplumu, sosyal adaletin sosyal ve ekonomik gereklerini meydana getirmektedir.

Sanayi toplumunun ortaya çıkardığı sorunlara çözüm üretmekte, Fransız devriminin ortaya çıkardığı bireysel haklar, hukuk devleti ve doğal hukuk öğretisi yetersiz kalmıştır. Bu husus, J.S: Mill'den, Robert Owen, Proudhon ve Marx'a kadar o dönemin siyasal düşünürlerince ortaya konulmuştur. Bu düşüncelerin bir çoğu ihtilalci bir siyasal harekete de dönüşmüştür. 1848 ayaklanmaları ve 1871 Paris Komünü en önemli siyasal hareketlenmelerdir.

Ancak bütün bu hareketler başlı başına başta sosyal ve ekonomik hakların elde edilmesine ve sosyal adalet kavramının ortaya konulmasına yeterli olmamıştır. Bununla beraber dolaylı bir etkiden bahsetmek de bir zorunluluktur. Bu hareketler arasında dahi sosyal adalet talebi, net bir şekilde belirlenmiş değildir. Bu gün dahi Marksist yazarlar, Marksizmin sosyal adalet

⁵ Tommaso Campanella'nın (1568-1639) Güneş Devleti, Jonathan Swift'in (1667-1745) Gülliverin Seyahatleri bu tip ütöpik eserlere bir örnektir.

⁶ Gürkan, s. 115.

ilkesine dayanıp dayanmadığını tartışmaktadır⁷. Marks'ın kapitalizme karşı çıkışının asıl nedeni ister açık isterse üstü örtülü olsun bir adalet anlayışına dayanmamaktadır. Hatta Marks'a göre, kapitalizm daha adil bir sosyal yapı kurma ihtimali varken, proletarya diktatörlüğünün adil olmayan bir toplumsal düzen getirmesi mümkündür. Sınıf mücadelesinin arkasındaki neden adaleti gerçekleştirme değildir. Kapitalist sermaye tarafından gasp edilen artı değer nedeniyle ortaya çıkan sınıf mücadelesidir. Bu çıkar mücadelesi, determinist bir tarihsel süreçte işçi sınıfının hakimiyeti ile sonuçlanmak zorundadır.

Modern anlamda sosyal adalet, sisteme muhalif düşüncelerden beslenerek yine liberalizm içerisinde gelişmiştir. Hatta, sosyal adalet kavramının zorunlu olarak bağlantılı olduğu sosyal devlet⁸ anlayışı, ilke defa 1881 yılında Almanya'da Bismarck dönemiyle başlamıştır⁹. Dünyada ilk defa dağıtım esasına dayanan sosyal sigorta sisteminin, işçi sigortaları kurumunun kurulmasıyla müdahaleci sosyal devlet kavramı gelişmeye başlamıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen, 1918 yılına kadar Anayasalarda yer alan hak ve özgürlüklerin öngördüğü birey olarak, 1789 devriminin getirdiği "soyut insan" ağırlıklı olarak yer almıştır. Sosyal ve ekonomik haklara sahip somut insan ve sosyal adalet tamamıyla 20. yüzyıla damgasını vuran bir kavram olmuştur.

Birinci dünya savaşı sonrası, evini, işini, eşini yitirmiş ya da sakat kalmış ve yoksul düşmüş kitlelerin sosyal sorunlarına, yine çözüm üreten hukuk devleti değil, Bismarck dönemiyle başlayan müdahaleci devlet olmuştur. Çok kısa bir süre içerisinde gerçekleşen 1930 ekonomik bunalımıyla, artan işsizlik ve yoksulluk karşısında sosyal devlet ikinci bir başarı kazanmış ve artık kıta Avrupa'sını aşarak ABD'ye kadar uzanmıştır. 1941 tarihli bildiri ile Roosevelt, insan haklarının bütün boyutları ile gerçekleşmesinin ancak sosyal adalet anlayışı ile mümkün olabileceğini ilan ederek, dört yeni hürriyeti ilan etmiştir¹⁰. Bunlar; söz ve ifade hürriyeti, vicdan hürriyeti ve yoksulluktan ve korkudan kurtulma hürriyetidir. Roosevelt'e göre gerçek hürriyet ancak ekonomik güven ve bağımsızlık ile gerçekleşebileceğini, yoksul insanların hür olamayacağını vurgulayarak yoksullukla mücadeleyi devlet fonksiyonuna dahil etmiştir. 1940 sonrası, Almanya'da Nazi iktidarı-

⁷ Peffer R. G. (çev. Yavuz Alagon); Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet, Ayrıntı yayınları, İstanbul 2001, s. 335 vd.

⁸ Sosyal Devlet terim, almanca sozial staat kelimesinden gelmektedir. Bu terimin İngilizce karşılığı olan welfare state, refah devleti olarak aynı kavramı karşılamaktadır.

⁹ bkz. Huber, Ernst Rudolf (çev. Tuğrul Ansay); Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 27, sayı 3-4, 1970, s. 27 vd.

¹⁰ Gürkan, s. 120.

nın güçlenmesi ve yaşanması beklenen yeni bir dünya savaşı gerçeği, bu tehlike ile karşı karşıya kalan ülkeleri önceden tedbirler almaya yöneltmiştir. Savaşın yıkıcılığı bilinmektedir. İlk dünya savaşını acıları daha hatıralarda tazedir. Savaş sonrası kayıplar, yoksulluk, hastalık, evlerinden yurtlarından ayrılan insanların meydana getireceği sosyal sorunlar da bilinmektedir. Diğer yandan ilk dünya savaşının ve 1930 ekonomik bunalımının yaralarını en kısa sürede saran sosyal devletin başarısı da takdir edilmektedir. O halde beklenen yeni dünya savaşı sonrasına hazırlık yaparak, sosyal devleti savaş sonrasına hazırlamak gerekmektedir. Bu anlamda İngiltere’de sir William Beveridge’e bu görev verildiğinde bütün dünyada sosyal adaletin ve sosyal devletin önemi artmaya başlamıştır. Beveridge’nin hazırladığı sosyal plan, ikinci dünya savaşı bütün dünya ülkelerine model olmuştur. Çünkü, savaş sonrası toplumun acı ve yoksulluğunu gidermede kısa zamanda gösterdiği başarı sosyal hakların, sosyal adaletin ve sosyal devlet anlayışının ne kadar vazgeçilmez bir kavram olduğunu ortaya koymuştur.

1950-1960 yılları arası sosyal teorinin en güçlü olduğu dönemdir. Bu, sosyal devletin toplumdaki eşitsizlikler karşısında, sosyal ve ekonomik yapıya karşı düzenleyici, yeniden kurucu müdahalesinin getirdiği bir kazanımın sonucudur. Marksizm, kuramsal olarak bireyselleşme ve dağılım eşitliği ile karşı karşıya bulunduğu, daha çok eşitliğe yönelmiş; hatta liberalizmden daha çok önem vermiş olmasına rağmen uygulamada emek dışı da diğer gruplara destek vermek eğiliminde olmuştur. Marksizm, teoride temsil ettiği işçi sınıfına, liberal ya da sosyal devletin desteğine muhtaç olanlarla aynı biçimde davrandığı, teoride emeği temel alırken pratikte günlük ihtiyaçlara dayandığı gerekçesiyle eleştirilmiştir¹¹. Bu eleştiriler Marksizmin, sosyalizmin liberalleştiği iddiasına kadar ulaşmıştır¹².

Toplumdaki eşitsizlikler ve yoksullukla mücadelede sosyal devletin ortaya koyduğu pratik uygulamalar, aynı dönemdeki Marksist-Leninist temelli sosyal yapılanma modellerindeki beklenen sosyal eşitliğin sağlanamaması, liberal sosyal devlet modelinin önemini arttırmıştır. Artık Vatikan Roma Katolik Kilisesi de, sosyal haklara ve sosyal adalet merkezli toplumsal müdahalelere dini temelli yaklaşımlara yanaşmıştır. Kilis bu gelişmeler karşısında Hıristiyan dininin sosyal haklara olan desteğini ortaya koymak zorunda kalmıştır. Artık sosyal haklar, Roma Katolik Kilisesinin resmi öğretilerine dahil edilmiştir. 2000’li yıllardan itibaren Dünya Kiliseler Birliği, Birleşmiş Milletler ile birlikte yeni bir kavram olan “düzgün iş”

¹¹ Kymlicka, Will (çev. Ebru Kılıç); Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 286-287.

¹² Immanuel Wallerstein bu eleştirileri yönelten çağdaş düşünürler arasındadır.

(decent work) kavramının sadece Hıristiyanlık açısından değil, bütün dünya dinleri açısından, din anlayışının içerisine dahil edilerek sosyal hakların ilahi kökenli gelişimini hedeflemektedir.

Ancak 1970'li yıllardan itibaren sosyal devlette yaşanan krize paralel olarak sosyal haklar ve sosyal adalet öğretisine ciddi eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilen başında Friedrich A. Hayek gelmektedir. Hayek, bizzat sosyal adalet kavramının kendisine yönelttiği eleştirilerle¹³, sosyal adaleti bir toplumu yıkıcı bir güç olarak değerlendirmiştir. Aslında bireyin ait olduğu belli bir grubun çıkarları demek olan sosyal adalet için güce başvurulması, daima özel çıkar gruplarının himaye edilmesi anlamına gelecektir. Başta sendikalar olmak üzere, sosyal adalet kavramı, sosyal grupların adil olduğu endişesinden uzak örgütlü çıkarlarını gizlemek için kullandıkları bir kavramdır. Hayek, sadece sosyal adalet kavramına değil, sosyal adaletin anlayışının zorunlu kıldığı müdahaleci, kurucu devlete de karşıdır¹⁴. Sosyal adaletin, sosyal düzeni büyük ölçüde dönüştürmüş olduğu ve dönüştürmeye devam ettiğini inkar etmek güçtür. Ancak sosyal adaletin toplumu daha adil hale getirmiş olduğu veya hoşnutsuzlukları azaltmış olduğu hala şüphelidir.

Hayet'e göre, sosyal adalet, aksine bir eleştirinin yöneltilmesi güç bir sosyal serap haline gelmiştir. Herhangi bir siyasal çıkar, sosyal adalete dayandığı zaman, kimsenin söyleyecek karşı eleştirisi kalmamaktadır. Çünkü sosyal adalete bağlılık, ahlaki duyguların baş kaynağı, iyi insanın ayırt edici özelliği ve vicdan sahibi olmanın saygın bir işareti haline gelmiştir¹⁵. Herhangi bir insan, sosyal adalete dayanan bir talebin yüksek bir ideali temsil ettiğinden ya da mevcut sosyal düzeni acilen kusurlarından arındırmayı hedeflediğinden nadiren şüphe eder. Hayek, sosyal adalet serabını, insanları mutlu ettiği sürece saygı duyulup rahat bırakılması gereken, ama başka insanları zorlamanın bir aracı haline geldiğinde müdahale edilerek önlenmesi istenen türden, dini hurafe benzeri bir inanç olarak değerlendirmektedir.

Hayek'in sosyal adalete yönelik eleştirileri bu kadarla kalmamaktadır. Hayek sosyal adaleti, insanları geçmişte uygarlığın gelişmesini teşvik etmiş olan değerlerin bir çoğunu terk etmeye ayartmış olan boş bir inanç olarak

¹³ Hayek, Friedrich A. (çev. Mustafa Erdoğan); Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük, Sosyal Adalet Serabı, Cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 1995, bkz. Özellikle s. 98-101, 183-185.

¹⁴ Hayek, Friedrich A (çev. Simten Coşar); Kuruculuğun Hataları, Liberal Düşünce, Yaz 97, sayı 7, s. 110 vd. Aynı yazar, The Road to Serfdom, The University of Chicago Press, Chicago 1994, s. 63 vd., 97 vd..

¹⁵ Hayek, s. 99. Erdoğan, Mustafa; Özgürlük Adalet Refah, Sosyo Politik Yaklaşım, Şubat Mart 93, sayı 1, s. 114-115. Yayla, Atilla; Adalet Teorilerine Bir Bakış, Sosyo Politik Yaklaşım, Şubat Mart 93, sayı 1, s. 120, 122-123.

görmektedir¹⁶. Sosyal adaletin geleceğinde bir hayal kırıklığından başka bir sonuç olmayacaktır. O'na göre, sosyal adalet merkezli merkezi müdahaleler, serbest piyasanın doğal düzenine ve insan özgürlüğüne karşıdır. Aslında Hayek, sadece sosyal adalete değil, doğal toplumsal düzene yönelik gerçekleştirilecek her türlü kurucu müdahalenin özgürlük karşıtı olduğunu savunmaktadır. İkinci dünya savaşı öncesi ve sonrası gelişmeler; Almanya ve Sovyet tecrübesi, bu düşüncenin temel dayanaklarını oluştururken, diğer yandan da kolayca benimsenmesini sağlamıştır.

Hayek'in sosyal adalet eleştirileri, gerek siyasal düşünceler üzerine gerekse pratik siyasete etkisi güçlü olmuştur. 1979'lu yıllarda Amerika'da Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher ile uygulanan yeni sağ politikaların¹⁷ kuramsal temelleri Hayek'e dayanmıştır. Nasıl ki Marks, kapitalizme bilimsel eleştiri getiren önemli bir düşünürse, Hayek'de sadece sosyalizm değil bütün kurucu, müdahaleci siyasal teorileri köklü bir şekilde eleştiren düşünür olmuştur. 1980'lerden günümüze, yoksulluğa ve gelir dağılımı adaletsizliğine karşı devlet eliyle mücadele temeline dayalı sosyal devlet anlayışında önemli sarsıntılar yaşanmasına yol açmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen, sosyal devlet başta olmak üzere sosyal haklar ve sosyal adalet kavramları önemini korumaya devam etmektedir. Tabii ki, sosyal merkezli müdahaleci anlayışında önemli değişiklikler meydana getirme ihtiyacını barındırarak.

Sosyal adalet kavramı, son iki yüz yıldır ortaya çıkan siyasal düşünceler ve toplumsal gelişmelerle bağlantılı olarak, siyasal düşünce akımlarının merkezinde yer almıştır. Ancak bu tarihsel önemine rağmen sosyal adaletin ne olduğu konusunda tanımlayıcı, izah edici bir açıklama da yapılamamıştır. Sosyal adalet kavramı etrafındaki kuramsal belirsizlik halen devam etmektedir. Günümüzde sosyal adalet kavramı önemini korumaktadır. Hayek hariç tutulduğunda, tartışmalar, doğrudan doğruya sosyal adalet kavramının kendisine yönelik olmasa dahi, sorun sosyal adalet kavramı etrafında toplanmaktadır. Sosyal adaleti ve sosyal adalet temelli siyasal düşünceleri doğru kavrayabilmenin yolu, bu düşüncenin toplumuna ve onun tabii durumuna; siyasal iktidar tarafından müdahale edilmeksizin mevcut olan doğal haline olan bakış açısının ortaya konulmasına bağlıdır. Dolayısıyla aşağıda, toplumun doğal hali üzerine bakış açısında göre sosyal adaleti esas alarak özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız.

¹⁶ Hayek, s. 101.

¹⁷ Bkz. Durgun, Şenol; Sağdaki Değişmeler ve Sağın Yeniden Yükselişi, Türkiye Günlüğü, Kış 1991, sayı 17, s. 36 vd.. Duman, Fatih; Modern Siyasal İdeolojiler, Feodaliteden Küreselleşmeye, Temel Kavramlar ve Süreçler (ed. Tefik Erdem) s. 147.

2- SOSYAL DÜZEN VE SOSYAL ADALET

A- Doğal Toplumsal Düzen ve Adalet

Doğal toplum düzeninin kavramsal temelleri, antik felsefe dönemine dayanan doğal hukuk öğretisinde kendisini bulur. Doğal hukuk, görünüşünde bünyesinde kaos ve çatışma olan ancak mutlak bir düzen isteğini de taşıyan dünyayı akli ilkelere bağlı olarak anlamak amacına yönelmiştir¹⁸. Doğal hukuk, insan ve toplumun doğasında kendiliğinden doğan ve varlık kazanan, evrensel aklın kurallarına dayanmaktadır. Tarihte önemli bir felsefi akım olarak doğal hukuk, kimi zaman toplumsal gelişme sürecinin gerisinde kalmadıkları sürece mevcut statükonun desteklenmesi için; kimi zaman da toplumsal gelişme sürecinin gerisinde kaldığı takdirde mevcut sosyal kurumları devirmek ve yenisini kurmak için kullanılmıştır¹⁹. Doğal hukuk daha çok bu ikinci yönüyle ön plana çıkmıştır. Mevcut statükonun, toplumdaki var olan kendiliğinden olan gelişme süreci ile uzlaşmaması durumunda, doğal hukuk, toplumdaki bu gelişmenin meydana getirdiği akli ilkelere uygunluğu ifade etmek amacıyla olması gereken hukuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Roma hukuku da bu doğal hukukun bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Roma hukukçuları yöneticiler arasından çıkmadığı için Roma hukukunun, toplumsal gelişmelere bağlı olarak yerleşen doğal düzene göre biçimlendiği ileri sürülmektedir. Hatta, Roma hukuku aklın maddeleşmiş şekli olarak da değerlendirilmiştir.

Doğal hukuk öğretisine göre, bireylerin sahip olduğu hakların ve özgürlüklerin kaynağı bilinçli bir siyasal iradeye dayandırılmaz. Buna göre hakların ve özgürlüklerin, bu arada hukukun kaynağı kendiliğinden olan doğal düzendir. Sosyal düzenin bilinçli bir siyasal iradeye dayanmadığı temel hareket noktası olması nedeniyle, doğal hukukun tanrının iradesine dayandığı ileri sürülerek doğal hukukun inanç içerisine dahil edildiği de görülmektedir²⁰.

Doğal haklar evrensel olup, insanın toplum halinde yaşaması nedeniyle ortaya çıkan kendiliğinden olan kurallardır. Dolayısıyla insanın olduğu her toplumsal ortam için geçerlidir. Bu nedenle doğal haklar ve özgürlükler tarihsel değildir. Yani belirli bir tarihte belirli bir toplumda ortaya çıkan, zamanın değişmesi ya da toplumların farklılaşması ile farklılık arz e-

¹⁸ Güriz, Adnan; Hukuk Felsefesi, Ankara 1985, s. 149.

¹⁹ Güriz, s. 150.

²⁰ Güriz, s. 180-189. Sosyal Adalet ilkesini inanç ilkeleri arasına alan Roma Katolik Kilisesi, modern koşullara göre kendini tanımlama ihtiyacı duyduğu zaman Thomas Aquinas'ın doğal hukuk anlayışına başvurmuştur. Thomas Aquinas, sadece Katolik kilisesini etkilemekle kalmamış, doğal hukuk rönesansı denilen akımın da dini kökenli yönünü etkilemiştir.

den kurallar değildir. Doğal hukukun en çok eleştirilen yönü de burasıdır. Somut bir toplumu değil, soyut olarak insanı ve insan topluluğunu esas almaktadır. Somut olarak belli bir zamanda, belirli bir mekanda yer alan bireyi ve toplumu dikkate almamaktadır. Olması gereken hukuku ifade etmede kullanılan toplumdaki değişim de, somut yaşanan toplum değil, soyut toplumdur.

Bu felsefi yaklaşım siyasal iktidarın sınırlarını çizen, onu kendiliğinden olan haklar ve özgürlükler karşısında sınırlandıran siyasal akıma dönüşmüştür. Hukuk devletinin temelleri, bu varsayıma dayanmaktadır²¹. Hukuk devleti, kendiliğinden olan sosyal düzen kuralları ve birey hakları karşısında sınırlandırılmış devlettir. Tabii ki, burada ifade edilen hukuk, siyasal iktidarın iradesi ile şekillenen pozitif hukuktan ziyade, pozitif hukuku denetleyen evrensel olan doğal hukuktur. En basit anlatımıyla, birey ve toplum karşısında yetkileri en aza indirilmiş devlettir.

Hak ve özgürlüklerin kaynağını siyasal iktidarın elinden alan bu düşünce, siyasal iktidarı da kaynağı olmadığı bu değerlere karşı saygılı ve itaatkar olmaya zorlamaktadır. Bu nedenle doğal hukuk, 1776 Amerikan Bağımsızlık bildirisi ve 1789 Fransız devriminin temeli olmuştur. Böylece doğal hukuk öğretisinden hukuk devletine geçen burjuvazinin bu başarısı, günümüzde vazgeçilmez karakterde bulunan insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesini bizlere kazandırmıştır.

Hakların ve özgürlüklerin kaynağı olan doğal düzen, toplum halinde yaşamının bir sonucudur. Toplumsal sosyal düzen, bilinçli bir iradenin sonucu olmamakla birlikte, yine de bir insan faaliyetinin sonucudur. Acaba içinde hem kaos hem de çatışmanın olduğu doğal düzen, insan iradesinin yargısına tabi midir? Toplumdaki sosyal düzen bilinçli bir iradeye dayanmamakla beraber, bu irade tarafından haklı ya da haksız olarak değerlendirilebilir mi? Kısa yoldan bu soruya olumsuz cevap vermek gerekecektir. Çünkü, haklı ya da haksız şeklindeki bir yargı insan davranışının konusu olup, toplumun kendisi böyle bir ahlaki yargılamaya tabi tutulmasına elverişli değildir.

Adaletin konusu, toplumun kendisi değildir. Aksine adalet, bireysel davranışlar için söz konusudur. Aristo'dan beri adalet; dağıtıcı adalet de dahil olmak üzere bireylere yönelik bir orantılı davranış değerlendirmesi olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu davranışlar bilinçli bir harekettir. Adalet kavramı kendiliğinden olan sosyal düzen kurallarına uygulanamaz. Özgür insanlardan oluşan bir toplumda, piyasaların adaletsiz olduğu, yoksullu-

²¹ Yayla, Atilla; Liberalizm, Turhan Kitabevi, Ankara 1992, s. 185 vd.

ğun, gelir dağılımı farklılığının, bazı insanların çok az çalışıp çok kazanmalarının ya da bazılarının da çok çalışmakla birlikte az kazandıklarından yakınmak mümkündür. Ancak bu sonuçlardan sorumluluk açısından bu yakınma, gerçekte herhangi bir kimsenin adaletsiz olduğunu ifade etmez. Esasen kimin adaletsiz olduğu sorusunun da hiçbir cevabı yoktur²². Her bir kişinin kendi bilgisini kendi amaçları için kullanmasına izin verildiği bir sistemde sosyal adalet, boş bir kavram olmaktadır. Çünkü hiçbir birey farklı insanların mesleğini icra etmesi nedeniyle nispi gelirlerini belirleyemez. Bir bölgede ayakkabı imal eden bir meslek sahibi, ürettiği ayakkabıyı 200'e sattarken, başka bir bölgede bir ayakkabıcı ürettiği ayakkabıları 400'e satılabilir. Ürettiği ayakkabısını 400'e satan meslek sahibi, bir başka yerde bulunan ve aynı işi yapan kişinin 200'e satabilmesinden dolayı sorumlu değildir. Adaleti gerçekleştirme uğruna her iki meslek sahibini 300'de denkleştirmek de doğal olana aykındır. Dolayısıyla sosyal adalet ancak serbest olmayan, kişilerin özgür olmadığı bir toplumda ve ancak sosyal bir model olarak savunulabilir.

Kendiliğinden olan sosyal düzen ise, insana dayanan bilinçli bir iradenin ürünü değildir. Toplumdaki sosyal düzenin varlığının ve mükemmelliğinin en güzel örneği konuşulan dildir. Lisan, bilinçli bir irade ile doğmamıştır. Bir lisanın doğuşunu, gramer kurallarının oluşumunu ve zenginleşerek gelişimini gözlemleyecek olursak, bilinçli bir iradeyi, hele hele siyasal iradeyi bulmak mümkün değildir. Lisan gibi diğer sosyal düzen kuralları da bir iradenin sonucu değildir. Ahlak, görgü ve hukuk gibi sosyal düzen kurallarında olduğu gibi serbest piyasa kuralları, bireylerin karşılıklı serbest iradeleri ile kendi haklarını kendilerinin belirlediği bir sözleşme düzeni içerisinde işleyen bir mekanizmayı ifade eder. Bu mekanizma ne kadar karmaşık olursa olsun, görünürdeki karmaşa, kaos ve çatışmaya rağmen rasyonel (ancak tasarlanmamış olan) bir düzeni ihtiva etmektedir. Serbest piyasa mekanizması diğer yandan özgürlüğün kaynağı ve itici gücüdür.

Acaba bu kendiliğinden sosyal düzen için değer yargısı içeren, ahlaki bir değerlendirme yapmak mümkün müdür? Bu soruya olumlu cevap vermek güçtür. Nasıl ki doğadaki olaylar adaletin konusu değildir, toplumun kendisi de adaletin konusu asla olamayacaktır. Doğada bir ceylanı avlayan aslanın bu davranışı karşısında, aslanın hareketinin adaletsiz olduğunu söylemek mümkün müdür? Doğa öyle bir mükemmel düzeni içermektedir ki, bu düzen içerisinde barındırdığı kaos ve çatışmaya dayanmaktadır. Bunun

²² Hayek, s. 103. Yayla, liberalizm, s. 173-174.

gibi doğadaki deprem, sel ve fırtınaların yol açtığı kayıplar için doğanın adaletsiz olduğundan bahsedilemeyeceği gibi, toplumdaki fakirlik, açlık, hastalık ve gelir dağılımındaki farklılıklar gibi sonuçlar da adalete konu olmayacaktır. Bilinçli bir iradi davranışın sonucu olmayan toplum, ahlaki değerlendirmenin dışındadır.

Aslında toplum dediğimiz düzen, bu zıtlıkları da barındırmak zorundadır. Herkesin eşit olduğu, herkesin zengin olduğu bir doğal toplumsal yapı söz konusu değildir. Bireysel bir davranışa dayandığı zaman adaletin konusu haline gelen ve mutlaka cezalandırılması gereken suç dahi, toplumun varlığı için zorunludur. Suç kavramı toplumun dinamizminin ve gelişmesinin bir etkenidir. Ancak ortaya çıktığı bireysel davranışlar da mutlaka cezalandırılmalıdır. Suçun kendisi toplum düzeyinde değerlendirildiğinde zorunlu görülmekle beraber bireysel seviyede bilinçli bir insan davranışına dayandığı için cezalandırılarak adalet yerine getirilmelidir.

Dolayısıyla mükemmel bir doğal düzenin varlığına dayanan hukuk devleti öğretisi adaletin konusunu birey davranışlarıyla sınırlandırmıştır. Adaletin ikinci önemli yönü, bireylerin tabi olduğu davranış kurallarının eşit uygulanmasıdır. Bu yönüyle adalet, bireyler arasındaki eşitliktir. Bireyler ancak davranış kuralları karşısında eşit kabul edildikleri zaman adalet gerçekleşecektir.

Adalet, bu yönüyle soyut adalet olarak tanımlanmıştır. Soyut adalet, adaleti hukuk kurallarının kendisinde aramaktadır²³. Hukuk kuralları doğal hukuka uygun, soyut, genel, herkese eşit olarak uygulandığı sürece doğrudur. Doğal hukuk kuralının kendisi bir yargı konusu değildir. Örneğin ahde vefa ilkesi, soyut, genel bir doğal hukuk kuralıdır. Bir kişi, sözleşmeye aykırı bir davranışı var ve borcunu yerine getirmemekte ise, bu davranışı adil olmayan bir davranıştır. Hukuk, alacaklıyı koruyarak, onun lehine borçluyu borcunu ifaya zorlayarak eşitliği sağlayacaktır. Kişilerin gönüllülüğü esasına dayanan ve bireysel iradeye kendi hukuk alanını belirleme yetkisi vererek birey özgürlüğünü ön plana çıkarması soyut adalet anlayışının (prosedürel, usuli adalet) en güçlü yönünü oluşturmaktadır.

Soyut adalet, doğal sosyal düzen kurallarının somut sonuçları ile pek ilgilenmemektedir. Örneğin, bir başka doğal sosyal düzen kuralı olan sorumluluk prensibine bakacak olursak, sorumluluğun kaynağı mutlaka kusurlu bir insan davranışı olmalıdır. Bir kişinin kendi davranışı dışında rüzgar, deprem ya da yıldırım düşmesi gibi tesadüflere bağlı sonuçlardan sorumlu tutulması mümkün değildir. Aksine davranış adil olmayan bir birey-

²³ Yayla, adalet, s. 119. Erdoğan, s. 109.

sel davranış olacaktır. Bu soyut kuralın uygulanması aklın evrensel kuralları ile de örtüşmektedir. Bu kural sayesinde ki, birey kendisini toplum içerisinde huzurlu hissedecek güven duygusu içinde yaşayacaktır. Aksi takdirde kendi kusurlu davranışına dayanmayan bir tesadüfe bağlı sonuçlardan da sorumlu olacak olsaydı birey, yarınını göremeyeceği bir toplumsal karmaşa içinde yaşayacaktır.

Aslında yukarıdaki değerlendirme doğal hukukun bir çok yönden eleştirisine de yol açmaktadır. Özellikle sanayi toplumunun gelişmesine bağlı olarak işletmelerdeki teknolojik değişim ve karmaşanın kendisi bizzat risk kaynağı olmaya başlamıştır. Öyle ki, işyeri hiçbir kimseye kusur atfedilemeyen bir tehlikeli işletme haline dönüşmüştür. Örneğin madenlerde zeminin gevşeyerek çökmesi, fabrika dumanlarının çıkardığı gazların birkimi sonucunda hastalanma ve insan ömrünün kısalması gibi. Bu sonuçlar hangi kusurlu davranışa dayanacaktır. İşte evrensel doğal sorumluluk kuralı bu gibi durumlarda yetersiz kalmaktadır. Aynı şekilde, günlük çalışma süresinin 15, hatta 19 saate ulaştığı, kadın ve 5-6 yaşından itibaren çocukların en ağır işte çalışmaya başladığı, 20 yaşına gelen askerlik çağındaki 10.000 gençten 8.500 ünün sakat olmasıyla sonuçlandığı bir sözleşme ilişkisinin yol açtığı çalışma düzeni karşısında, doğal sosyal düzenin gerektirdiği ve evrensel bir ilke olan sözleşme özgürlüğü, irade üstünlüğü ve ahde vefa ilkesinin yeterliliğinden bahsetmek mümkün müdür? İşte soyut adalet anlayışının eleştirilen yönü de somut gerçeklikten uzaklaşması olmuştur.

İnsan, soyut bir varlık değildir. Belli bir zamanda ve belli bir toplumda yaşayan somut bir varlıktır. Soyut adalet anlayışının, insanın bu somut yönünü, toplumun bu somut sonuçlarını görmezlikten gelmesi, adaletin konusunda görmemesi hem doğal sosyal düzenin varlığına hem de hukuk devleti ilkesine yönelik ciddi eleştirilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Diğer yandan, soyut olarak aynı haklar ve özgürlüklere sahip olan eşit insanların, somut hayatlarında bazılarının fiilen bu hakları kullanamaması ve kullanmasının imkansız olması da bir başka eleştiri konusu olmuştur. Adalet soyut kurallara sahip olmada eşitlik olup bu hakların ve özgürlüklerin kullanılması değildir. Sosyal düzenin mükemmelliğini savunan görüş, bu hakların ve özgürlüklerin toplumsal hayatta farklı farklı gerçekleşmesini de doğal bir sonuç olarak algıladığı için tepki toplamıştır. Bu eleştiriler karşısında doğal hukuk sanayi devrimi ile beraber pozitivist yaklaşım egemen olmaya başlamıştır. Pozitivizmin hakimiyeti ancak Hayek'e kadar devam edebilmiştir.

B- Doğal Toplumsal Düzene Eleştirel Bakış ve Adalet Yaklaşımı

Doğal hukuk ya da doğal sosyal düzen yaklaşımı, toplumun kendisini her türlü ahlaki değerlendirme dışında bırakmaktadır. Bu doğal mükemmel düzen, birey davranışlarını ve karmaşayı aşan kompleks bir yapıya sahiptir. Ancak sanayi devrimi ile beraber güçlenen pozitivist akımın da etkisiyle toplumu her türlü değerlendirme dışı bırakan doğal düzen düşüncesi eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiri sonucunda artık toplumun kendisi eleştiri konusu haline gelmeye başlamıştır. Peki toplumun eleştirisi ile varılmak istenen sonuç nedir? Elbette bilinçli müdahaleci siyasal iradeyi meşrulaştırmaktır. Bu irade ister istemez, toplumun yeniden yaratılması, biçimlendirilmesi ile sonuçlanacaktır. Bu ortak özelliği nedeniyle birbirleri ile çok zıt siyasal düşünce ve felsefi akımlar olsa bile bu akımlar kurucu teoriler olarak aynı grupta değerlendirilmektedir. Sosyal adalet kavramı da burada önem kazanmaktadır.

Toplumuna yönelik eleştiriler, pozitivistin de temel dayanağı olmaktadır. Topluma yeniden biçim verecek olan siyasal irade aynı zamanda hukukun da kaynağıdır. Doğal hukuk ve toplumda var olduğu ileri sürülen sosyal düzen, siyasal iktidara yol gösteren bir değeri temsil etmektedir. Bu değerın siyasal iktidar yönünde bir üstünlüğü yoktur. Hakim egemen gücün iradesi demek olan pozitivist yaklaşım, tek bir hükümdarın iradesini mutlaklaştıran monarşizmden de farklıdır. Artık siyasal iktidarın iradesi doğal toplumsal düzenin bahsettiği bir gereklilik olmayıp, aksine toplumu yeniden şekillendirecek bir anlayıştır.

Artık toplumun kendisi eleştirinin hedefi olup, nasıl olması gerektiği sorusu zorunlu olarak sosyal adalet kavramını doğurmaktadır. Nihayetinde her kurucu siyasal irade, olması gereken mükemmel bir sosyal düzeni kurmayı ve toplumda (bireylerde değil) eşit sosyal yapıyı kurmayı hedeflemektedir.

Bu yönüyle sosyal adaletin konusu, bireylerin davranışları olmayıp toplumun kendisine yöneliktir. Birey davranışlarının sosyal adalete uygun olup olmadığı söylenemez. Ancak, toplumsal yapıda sosyal grupların ve sosyal düzen yapılarının adaletli olup olmadığı hususu sosyal adaletin konusudur.

Sosyal adalet kurallardan daha çok somut durumla ilgilenmektedir. Somut birey, sosyal gruplar ve sınıflar gibi kolektif ilişkilerin kendisini esas almaktadır. Özgürlük ve haklar açısından sosyal hak, bireyin sahip topluma ve devlete yönelik talep hakkını içeren pozitif özgürlükleri ifade etmektedir.

Sanayi devriminin ortaya koyduğu somut sonuçlar, doğal hukuka ve hukuk devletine yönelik ciddi eleştirilere yol açmıştır. Bu eleştiriler büyük ölçüde, kendiliğinden olan mükemmel bir sosyal düzenin varlığa yöneliktir. Toplum mükemmel bir yapıda değildir. Haksızlıkların ve eşitsizliklerin bir arada bulunduğu bir yapıdadır. Bu doğal bir sonuç olsa da nihayetinden insan davranışının sonucudur. O halde, bu toplumsal yapının bilinçli bir siyasal iradeyle yeniden kurulması gereklidir. Ancak serbest piyasa mekanizması, bu yeniden yapılanmada eleştirilmekle beraber, liberal sosyal devlette kontrollü olarak varlığını muhafaza etmektedir. Dolayısıyla liberal sosyal devlette kendiliğinden olan düzen fikri tamamen dışarıda bırakılmamıştır. Aslında "sosyal hukuk devleti" kavramı bu gerçeği en iyi şekilde ifade etmektedir. Sosyal devlet sosyal adaleti gerçekleştirmek uğruna sosyal düzene müdahaleyi emrederken, bu müdahalelerin asla kendiliğinden olan temel hak ve hürriyetlere zarar vermemesi arzu edilmektedir. Dolayısıyla doğal haklar, daha önce monarşiyi sınırladığı gibi şimdi de sosyal devleti sınırlamaktadır. Liberal sosyal devletin sosyal adalet anlayışını diğer kurucu teorilerden ayıran özelli de budur. Ancak doğal düzenin varlığı kabul edilmekle beraber, eksiklik olarak değerlendirilen yönlerinin kurucu siyasal irade ile yeniden düzenlenmesi gereklidir.

Hukuk devletini de bünyesinden barındıran liberal sosyal devletin, doğal düzen karşısı diğer düşüncelerle topluma müdahalenin gerekliliği ve kendiliğinden olan sosyal düzenin eleştirilmesi noktasında birleşmeleri bir zafiyet getirmektedir. Çünkü birbirleriyle zıt düşünceler olmasına karşın sosyalist ya da faşist siyasal hareketleri aynı kefeye koyarak sırf kurucu teori olması esassından dolayı eleştirilebilmektedir. Bu eleştirilerin ortak noktası birey özgürlüklerini ihlal etmesidir. Aynı eleştiri liberal sosyal devlete de yöneltilmektedir.

Sosyal devlet anlayışının kabul ettiği sosyal adalet kavramının genel geçerli olan en yaygın açıklaması Rawls'a dayanmaktadır. Rawls, öncelikle doğal hak ve özgürlükleri kabul etmektedir²⁴. Eşitlik iki açıdan değerlendirilmelidir. Öncelikle herkesin aynı özgürlüklere sahip olması açısından eşitlik; ikinci olarak fırsat eşitliği çerçevesinde gerçekleşecek olan ekonomik ve sosyal eşitliktir. Eşitliğin bu ikinci yönü sosyal adaleti ifade etmektedir. Ancak bireysel özgürlüğün her zaman iktisadi ve sosyal eşitliğin sağlanmasını hedefleyen pozitif özgürlüklere, fırsat eşitliğine üstünlüğü bulunmaktadır.

²⁴ Yayla, adalet, s. 123.

3- SOSYAL ADALETİN ÖZELLİKLERİ

A- Sosyal Adaletin Gerektirdiği Kurallar Evrensel Değildir

Kendiliğinden olan hak ve özgürlükler, bireyin yaşadığı toplum, tarih, sosyal statü ve sınıflardan soyuttur. Doğal haklar veya doğal hukuk, zaman ve mekana bağlı bir mefhum olmayıp evrensel niteliğe sahiptir. Örneğin ahde vefa, hakkın kötüye kullanılmaması, kimsenin canına ve malına zarar verilmemesi, herkesin iddiasını ispat mecburiyeti gibi soyut ve genel kurallar evrensel niteliktedir. Yani tarihin bir döneminde bir toplum için uygulanan bu kurallar, tarihin başka bir döneminde başka bir toplum içinde geçerlidir.

Evrensellik, belli mekana ve belli bir topluma bağlı olmayan özellik kazandırır. İnsan hakları da böyledir. Irk, din esasına dayanmaksızın soyut olarak insanı ele almaktadır. Belli bir toplum ve devletle sınırlı olmadığı için bütün insanlığı ilgilendirmektedir. Bu evrenselliği nedeniyle, artık insan hakları ihlalleri ülkelerin iç meselesi olarak kabul edilmemektedir.

Sosyal adalete yönelik olarak getirilen bir eleştiri de, sosyal adaletin evrensel ilkeler geliştirememesidir. Bu karşı çıkışı doğru bulmak mümkün değildir. Zira sosyal adalet esas alınarak üretilen kurallar evrensel olmak zorunda değildir. Aksine sosyal adaletin geliştirdiği ilkeler evrensel değil tarihsel olmak zorundadır. Artık zaman ve mekandan soyutlanmış bir insan değil, belli bir mekanda ve belli bir zamanda yaşayan somut bir toplum yer almaktadır. Adalet, somut bir durum için varolan yargıdır. Dolayısıyla toplumdaki değişmeye bağlı olarak sürekli değişmek zorundadır. Sosyal adalet temelli kuralların evrenselliğinden değil evriminden bahsedilebilir.

Kişinin kusurlu davranışından dolayı bir başkasına zarar vermesi halinde sorumlu tutulması ve bu sorumluluğunun miktarının kusuru oranında olması ilkesi, doğal hukukun evrensel bir kuralıdır. Bu kural yüzyıllarca önce de vardı ve yüzyıllar sonra da olacaktır. Soyut bir hukuk kuralı olarak tarihsel bağları yoktur. Ancak sanayileşmeye bağlı olarak kusur sorumluluğunun yetersiz görüldüğü somut toplum gerçeği karşısında sosyal adalet kusursuz sorumluluğu getirip, tehlikeli işletme ya da araca sahip olanların, bu işletme ya da aracın neden olduğu zararlardan kusursuz sorumluluğunu öngörürken evrensel bir ilke geliştirmemiştir. Zira sigorta sistemini gelişmesiyle kusursuz sorumluluğa ihtiyaç kalmamıştır. Sigorta sisteminin sorumluluk hukukuna dahil edilmesiyle kusursuz sorumluluk ilkesi ya tamamen kaldırılmış ya da sınırlı tutulmuştur. Bu süreç sigorta sisteminin yerine yeni bir sorumluluk kuralının yer almasıyla devam edecektir. Ancak bu gelişmeler karşısında evrensel hukuk kuralı olan kusur sorumluluğu önemini ve

geçerliliğini halen korumaktadır ve koruyacaktır. Birbirine zıt olan doğal hakların ve müdahaleci anlayışın aynı anda yer alarak birbirlerini dengeleminde olduğu gibi, kusur sorumluluğunun yetersiz kaldığı hallerde somut adalet anlayışı devreye girerek bir sosyal hukuk kuralı üretilmektedir.

Sosyal adalete yönelik eleştirilerin hatası yukarıda değindiğimiz dengeli uyumu göz ardı etmesidir. Negatif özgürlüklerin pozitif özgürlüklere, doğal hakların sosyal haklara üstünlüğünden hareketle genel sonuca ulaşmaya çalışılmaktadır. Oysa haklar arasındaki üstünlük birbirini eleme değil, eksikliklerini tamamlama şeklinde yorumlanmalıdır.

Sosyal adaletin evrensel ilkeler gerektirmemesi, somutlaşma gereği, belli bir zamanda belli bir toplumda geçerli olan kuralların diğer toplum ve zamanlara göre farklılaşması gereğini de gündeme getirmektedir.

Keynesyen ekonomi anlayışına yönelik eleştiriler, sosyal devlet ve sosyal adalet ilkesine yönelik eleştirilerin merkezini oluşturmaktadır. Oysa Keynesyen ekonomi modeli, belli bir dönemde ve belirli bir tarihsel şartlarda ortaya çıkmış bir çözüm olarak değerlendirilmelidir. 1930-50'li yılların ekonomik ve sosyal şartları için geçerli olan ve başarılı bir şekilde uygulanmış bulunan bir uygulama olarak sadece o dönemin şartlarıyla sınırlı bulunduğu kabul edilmelidir. Keynesyen ekonominin evrensel çözümler ürettiğinin ileri sürülmesi doğru değildir. Günümüz şartlarında bu modelin uygulanamaz olması, sosyal devletin zafiyeti değil, gereğidir.

Aynı sonuç, riskin prim ödeyen aktif sigortalılar üzerinde eşit olarak dağıtımına esasına dayanan sosyal sigorta sistemi için de geçerlidir. 1950'li yıllara kadar beklenenin üzerinde başarılı olmuş olan sosyal sigorta sisteminin geçerli olabilmesi için gerekli bulunan demografik şartlar devam ettiği sürece bu metodun uygulanabilirliği söz konusudur. Demografik yapıdaki önemli bir değişiklik sistemin işlemlerini güçleştireceği ve giderek tıkayacağı için yeni yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla geliştirilen bireysel katılım esaslı sosyal güvenlik sistemleri gelişmesini sürdürmektedir.

B- Sosyal Adalet İlkesi Sosyal Hakları Doğurur

Sosyal hak, vatandaşlarına devlete karşı yöneltebilecekleri bir talep hakkı vermektedir. Bu talep hakkı sahibinin sosyal riskler sonucu maruz kaldığı zararını gidermek sosyal devlet için bir yükümlülüktür. Hukuk devleti ilkesi, sosyal haklara sahip olmada bütün vatandaşları eşitlemiştir. Öyle ki, sosyal risklerin meydana getirdiği zararları ortadan kaldırmanın kişinin geliri ve statüsü ile alakası bulunmamaktadır.

Sosyal haklar, pozitif özgürlükler olarak da anılmaktadır. Negatif özgürlükler olan temel hak ve hürriyetler, siyasal iktidarın yetkilerini sınırlarken, sosyal haklar siyasal iktidara yükümlülük getirmektedir. Temel hak ve hürriyetler evrensel olması nedeniyle siyasal iktidarı mutlak sınırlayıcı kurallar iken, sosyal haklar siyasal iktidarın mali imkanları çerçevesinde geçerli olan talep haklarıdır.

C- Sosyal Adalet İlkesinin Somut Maddi Hukuk Kurallarını Gerektiren Kılması

Evrensel hukuk kuralları genel ve soyut ilkeleri içerirken, sosyal adalet ilkesinin uygulanması gereği somut ve ayrıntılı hukuki düzenleme yapma ihtiyacını doğurmaktadır. Kazuistik metot (ayrıntılı, şerhli düzenleme) hukuk tekniği açısından kabul edilmeyen bir yöntem olmasına rağmen, sosyal devletin müdahaleci yapısı, ayrıntılı, somut hukuki düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

D- Sosyal Adalet Ekonomik ve Sosyal Bakımdan Zayıf Olanın Korunmasını Öngörür

Sosyal eşitsizlikler, sözleşme serbestisine sınırlandırma getirilmesi ihtiyacının nedenidir. Eşitlik demek olan adalette, ekonomik ve sosyal eşitliğin sağlandığı oranda bu serbestiye müdahale edilir. Böylece mümkün olduğunca somut eşitlik sağlanır. Soyut adalet ilkesinin gözü kapalı kaldığı bu eşitsizlik ilişkisi, soyut haklara sahip olmadaki eşitliği anlamsız kılmaktadır.

Çalışanların korunması ile başlayan bu yaklaşım, kiracıların korunması, tüketicinin korunması, genç ve kadınların korunması ihtiyacıyla hukukun sosyalleştirilmesi sürecini devam ettirmektedir.

E- Sosyal Adaletin Bireysel Özgürlükleri Sınırlaması

Sosyal adaletin toplumun kendisini sorgulaması ve toplumsal yapının yeniden bilinçli bir siyasal iradeyle şekillenmesini savunması nedeniyle kurucu teorilere yol açtığı için en ciddi eleştiri, onun özgürlük karşıtı olabilmesidir.

Gerçekten sosyal adalet fikrine dayanan bütün müdahaleci sistemler karşısında özgürlükler tehdit altında kalabilmektedir. Aslında toplumsal yapıları yeniden inşa edilmesi sırasında, herkesin benimsediği bir siyasal iradeye dayanmak da güçtür. Nihayetinde toplumdaki bireylere rağmen, adaletli sosyal düzeni kuracak siyasal iradeye ihtiyaç vardır. Bu siyasal irade, toplum karşıtı silahlı bir güçle dayansa bile.

Sosyal adaletin bu zayıf yönü, yine hukuk devleti öğretisi ile aşılabilmektedir. Kendiliğinden olan doğal hak ve özgürlüklerle sınırlandırılmış

bir sosyal düzende birey hak ve özgürlükleri ihlal edilmeden toplumun yeniden şekillenmesi; liberal sosyal devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Evet sosyal devlet, yukarıda da ele aldığımız gibi diğer müdahaleci devletlerden farklı olarak bir liberal devlettir. Soyut olarak her birey negatif özgürlüklere sahiptir. Bu hak ve hürriyetler evrensel özelliği nedeniyle siyasal iktidar üzerinde mutlak bir etkiye sahiptir. Ancak temel hak ve hürriyetler, müdahaleci devleti sınırlarken, sosyal devlet de temel hak ve hürriyetleri sınırlayabilmektedir. İşçi ve işveren ilişkileriyle başlayan, tüketici ilişkilerine kadar devam eden sözleşme özgürlüğüne müdahale ve zayıf olan tarafı koruyucu sınırlama, kamulaştırma ile mülkiyet hakkını kısıtlama, grev hakkı ile teşebbüs hürriyetini sınırlama ihtiyacı gibi örnekler, sosyal adaletin hürriyetleri insan onuruna yaraşır asgari bir hayat standardının bireylere garanti edilmesi için sınırlayıcı özelliğini göstermektedir.

SONUÇ

Hayek, sosyal adalet kavramını, bir yönüyle organize olmuş güçlü toplulukların arkasına sığındıkları ve haksız taleplerinin dayanağını oluşturduğu sihirli bir kelime olarak nitelemektedir. Böyle bir değerlendirme yukarıda değindiğimiz kavramsal çerçeveye içerisine oturmamaktadır. Aynı eleştiri sosyal adalet eksenli olmayan organize sosyal grupların sonuç aldıkları demokratik yapı için de söylenebilir. Böyle örneklerden hareketle kavramsal değerleri değerlendirmek yerine kavramsal eleştirilere yer verilmesini tercih etmekteyiz.

Sosyal adalet kavramına yönelik en ciddi eleştiri, özgürlük karşı siyasal akımlara dayanması gerekliliğidir. Ancak bu zayıf yönü yine hukuk devleti ilkesi ile aşılabilir. Zaten sosyal hukuk devleti ile anlatılmak istenen de budur. Müdahaleci devletin sınırı, yine bireyin siyasal iradeye dayanmayan ve kendiliğinden olan temel hak ve hürriyetleridir.

Sosyal devletin liberal devlet olma özelliği, sosyal devletin öngördüğü sosyal adalet kavramının diğer müdahaleci kurucu teorilere yönelik eleştirilerden ayrı tutulmasını gerektirmektedir. Doğal hak ve hürriyetlerin kabulü, sınırlı bir müdahale içerisindeki doğal serbest piyasa mekanizmasını benimsermesi sosyal devlet anlayışının benimsediği sosyal adalet ilkesinin önemli ölçüleri olmaktadır.

Sanayi toplumu ile doğan ve toplumun kendisini sorgulamakla işe başlayan sosyal adalet anlayışının hedefi, bir toplumda insan onuruna yaraşır asgari hayat standardının garanti edilmesindeki eşitliklerdir. Bu sosyal eşitliğin sağlanması için devlet, yine kendiliğinden olan evrensel bir değer ile sınırlanmaktadır. Bu da temel hak ve hürriyetlerdir. Sosyal adalet merkezli siya-

sal müdahaleler karşısında serbest piyasa mekanizması kısmen korunmaktadır. Çünkü her ne kadar özgür bireylerin piyasa faaliyetleri korunmaya değerse de, bu serbest faaliyetlerin getirdiği sosyal sorunları hukuk devleti ilkesi ve soyut adalet (usulü, prosedürel adalet) anlayışı çözüm üretmek için yeterli değildir.

Hukuk devleti, soyut adalet anlayışı, sosyal adalet ilkesinin tamamlayıcı yönüdür. Sosyal adaletin kabulü için hukuk devleti ve soyut adalet kurallarını terk etme zorunluluğu söz konusu değildir.

Sosyal adalet kavramsal olarak daha çok ele alındığı takdirde gelişecek ve pratik uygulamalara yol açacaktır. Bütün eleştirilere rağmen, sosyal adalet ve yoksulluğun olmadığı bir dünya için gayret insan onurunun önemli bir mücadelesi olmaya devam edecektir.